

P. Lakatos Ilona – Minya Károly – Pethő József – Sebestyén Zsolt
Érettségi tételek magyar nyelvből. 96 kidolgozott tétel 8 témakörben.
Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2023. 460 p.

KECSKÉS JUDIT¹

Időszerű kiadvány biztos kezekből érettségizőknek, újrakezdőknek és mindazoknak, akik még nem döntötték el, hogy a közép- vagy az emelt szintű érettségire készüljenek fel – leginkább így jellemezhető az *Érettségi tételek magyar nyelvből* című kiadvány. A könyv 96 kidolgozott tételt tartalmaz, ami miatt igencsak vastkos lett a kötet, de megnyugtató kék színű borítója némiképp ellensúlyozza a méretét (406 p.).

Időszerű, mert akik követik a köznevelés szabályzóinak változásait, tudják, hogy mintegy kétéves előkészítő munka után 2020-ban jelent meg az új Nemzeti alaptanterv, amely jelentősen átalakította a 2024-től érvénybe lépő érettségi követelményeket. Így e kiadvány nemcsak egy újabb könyv az érettségire készülőknek, hanem rendkívül időszerű anyag is, mivel a NAT2020-ra épülő tételsorokat adja közre magyar nyelvből.

Biztos kezek gondozták, hiszen a Tinta Könyvkiadó garancia arra, hogy a nyelvtudomány szakmai elvárásainak megfelelő könyv kerüljön az olvasók elé, amelyet az is mutat, hogy a kiadvány a *Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* sorozat részeként jelent meg. Az írók is biztos kézzel nyúltak egy-egy tétel kidolgozásához, hiszen mind a négy szerző (P. Lakatos Ilona, Minya Károly, Pethő József, Sebestyén Zsolt) aktív részese a köznevelés és a felsőoktatás körforgásának, olyan oktatók, akik régóta részt vesznek a tanárképzésben, ismerik a gyakorló intézmények kihívásait, a Z generáció tanulási szokásait, s a tankönyvírásban is gyakorlottak. A kiadó és a szerzők közös munkájából fakadóan magas szakmai színvonalú, ugyanakkor a középiskolai korosztály számára érthető módon megírt tételek születtek.

A könyvpiacra több kiadvány is jelen van, amely segíti az érettségire való felkészülést. Ennek a könyvnek azonban az a sajátossága, hogy nem egyetlen célcsoport igényeihez illeszkedik. Az *Előszó*ban ismertetett technikai megoldással, miszerint a szöveg bal oldalán függőleges sötét sáv jelöli a csak emelt szinten kötelező tételeket, a megcélzott érettségi szintek jól elkülöníthetők. Aki már biztos a szintválasztásban, könnyen kiválogathatja a számára releváns tananyagot. Azok számára

¹ DR. KECSKÉS JUDIT PHD
egyetemi docens
Miskolci Egyetem BTK
Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
3515 Miskolc-Egyetemváros
judit.kecskes@uni-miskolc.hu

azonban, akik még a felkészülésnek csak kezdetén járnak, és nem hozták még meg a döntést, szintén segíthet e könyv, mivel a tételek nagy része közép- és emelt szinten is kötelező, s az ilyen tételeken belül az egyes részeknél megjelenő oldalsó szürke sáv jelöli, hogy azokat az ismereteket részletezőbben is kifejtik a szerzők, azaz az emelt szintű érettséginek is megfelelők. Egyazon tétel olvasható tehát többféle szinten. A jelenlegi oktatási rendszerben azonban nemcsak a középiskolát frissen végzők készülhetnek az érettségire, hanem mindazok, akik életpályájukat újrakezddik, vagy éppen folytatják magasabb szinten. Mindazok, akik a kétszintű érettségi bevezetése előtt tették le az érettségit, ha tanulmányaikat felsőfokon kívánják folytatni, s a megcélzott szak követelménye emelt szintű érettségi, számukra a szintemelő vizsga vagy felsőoktatási felvételi szakmai vizsga (FFSZV) jelenthet belépést. E célcsoport igényeit is kielégíti a kiadvány, mert a tankönyvi lecke jellegű tételek, amelyek az elméleti ismeretek és a hozzájuk tartozó gyakorlatok kiegyensúlyozott arányából állnak össze, alkalmasak a rég elfeledett tananyagok felidézésére. S mivel a tételekhez *Felhasznált és ajánlott irodalom* is kapcsolódik, így a sikeres felkészüléshez a jelenlegi tananyagokból leválogatott alapismereteken túl továbbvezető irodalmat talál a leendő vizsgázó.

Nem esett szó még a másik oldalról, a pedagógusokról, akiknek a munkáját szintén segítheti e kiadvány. A gyakorló tanárok számára is kihívás a NAT2020-as érettségire való felkészítés, hiszen a korábban kidolgozott vázlataikat át kell rendezniük, újabb nyelvtani példákat kell a szemléltetésükhöz gyűjteni, s ezt az időigényes munkát váltja ki a könyv. A felhasznált irodalomban lévő hivatkozás alapján egyértelműen összekapcsolhatja a pedagógus a tételeket a NAT2020-as tankönyvek, valamint az „új generációs” tankönyvek tartalmával, s a témakörök megjelölése is segíti a tankönyvi fejezetekhez való pontosabb illesztést.

A kiadvány elejére helyezett *Tartalom* (5–8) lehetővé teszi a tételek előzetes áttekintését. A nyolc témakör címének (*Kommunikáció, A magyar nyelv története, Ember és nyelvhasználat, A nyelvi rendszer, A szöveg, A retorika alapjai, Stílus és jelentés, Digitális kommunikáció*) tipográfiai kiemelése is a rendszerező tanulást szolgálja.

A könyv a leendő célcsoportokat, a diákokat és a „kollégákat” megszólító *Előszóval* (9–10) indul, amelyben kifejtik a szerzők a többszintű felhasználási módot, és a tételek elrendezését írja le, s a tipográfiai kiemelések céljait.

A *Kommunikáció* témakör (11–51) 15 tételét Minya Károly dolgozta ki, amelyek alaposan körbejárják a kommunikáció fogalmát, tényezőit, felidéznek a középiskolában tanult kommunikációs modellt és a kommunikációs eszközöket. A tételek 5 altémakör köré rendeződnek: *A nyelv mint kommunikáció, Pragmatika, Nyelvi és vizuális kommunikáció, A kommunikáció működése, Személyközi kommunikáció és A tömegkommunikáció nyelvi kifejezési formái*. Kifejezetten csak az emelt szintű érettségire készült 4 tétel, amelyek nemcsak szakszókészletükben mélyebbek a középiskolai szintűeknél, hanem olyan, a tankönyvekben kevésbé részletezett anyagokat is az olvasó elé tárnak, mint például a színek eltérő jelentése a különböző kultúrákban (l. a 21. oldalon táblázatos összefoglalásban), amely kommunikációs és jelentéstani szempontból is egyaránt érdekes, s rámutat jelrendszerek kulturális meghatározottságára.

A nem nyelvi kommunikációs normákat és a nem nyelvi jeleket tárgyaló tételek közé beékelődő *Pragmatika* tétel elhelyezése felvet némi kérdést, mivel megtöri a nyelvi és nem nyelvi jelek bemutatását, de a tananyag maga kiválóan reflektál a 12. évfolyamos magyar nyelv tankönyvi tartalomra, és visszatükrözi a kerettantervben előírt kulcsszavakat.

A magyar nyelv története témakör (53–122) 12 tételt tartalmaz Sebestyén Zsolt tollából. A tételek többsége a 12. évfolyamos tananyag része. A magyar nyelv eredetét összefoglaló anyag az uráli-finnugor szemléletből indul ki, de a nyelvrokonság bizonyítását tárgyaló tétel kitér más elméletekre is. Utóbbiak ismertetésében nem a cáfolatra helyezi a szerző a hangsúlyt, hanem a nyelvrokonságot nem bizonyító, véletlenszerű egyezések és a rokonságot bizonyító jelenségek elhatárolására. A nyelvtörténet korszakolását a korábbi felosztások felelevenítésével és a Kiss–Pusztai 2003-as és 2017-es szempontrendszerének összevetésével mutatja be. Értékelő álláspontja különösen a pedagógusoknak és a korábbi tankönyvcsaládokból tanulók számára nyújt nagy segítséget, mert azt is tükrözi, hogy a nyelvtörténeti korszakolás szempontjai hogyan változtak az elmúlt évtizedekben. A nyelvemlékeket összegzően bemutató tétel gazdag nyelvtörténeti forrásanyagra támaszkodik, kiegészíti a 12. évfolyamos tankönyvi példákat. S kifejezetten hasznos a két fő nyelvemlék, a Halotti Beszéd és Könyörgés és az Ómagyar Mária-síralom nyelvi szintekre bontott elemzése, amelyekre nem szánnak a tankönyvek egy-egy önálló tanórát, jóllehet oly távol állnak e szövegek a mai diákoktól mind nyelvileg, mind tartalmilag, hogy tanórai feldolgozásuk mellé mindenképpen szükséges az ilyen komplex kiegészítés. A nyelvemlékeket követik a szókészlet sajátosságait, a nyelv változását és a nyelvújítást összegző írások. Az egyetlen emelt szinten szereplő tétel *Az életmód, a történelem és a szókincs néhány összefüggése, az anyagi és szellemi műveltség megjelenése a szókincsben*, mely a történelem és a nyelvészet szövevényes kapcsolatát átfogó és reflektív módon mutatja be.

Az Ember és nyelvhasználat (123–192) címet viselő témakört közösen jegyzi P. Lakatos Ilona, Minya Károly, Pethő József. Ez a témakör öt alfejezetre bomlik (*Ember és nyelv, Jelek és jelrendszerek, nyelv és társadalom, Nyelvváltozatok, Nyelvi tervezés, nyelvpolitika, nyelvművelés*), s a szerzők saját kutatási-oktatási területük szerint osztoznak az egyes részekben. Pethő József, aki a felsőoktatásban általánosan használt *Jelentéstan* (Pethő 2006) című könyv szerzője, vállalkozott a *Nyelv – gondolkodás – megismerés – kultúra, A jel és a nyelv mint jelrendszer* tételek megírására. P. Lakatos Ilona dolgozta ki a szociolingvisztikai és a dialektológiai tételeket, több évtizedes kutatómunkája, oktatási tapasztalata visszatükröződik abban is, ahogyan a témakör három, csak emelt szinten kiadott tételében (*A nyelvközösség helyzete és nyelvhasználatának közötti összefüggés, A kétnyelvűség, kettősnyelvűség, kevertnyelvűség fogalma és kérdései, Korlátozott és kidolgozott kód – nyelvi megkülönböztetés, nyelvi hátrány*) magyarázza az asszimiláció, interferenciajelenség, balansz és domináns kétnyelvűség fogalmakat a középiskolások számára érthető módon, érdekes példákkal, amelyek felkelthetik a tanuló érdeklődését nemcsak a nyelvten, hanem a nyelvészet iránt is. Minya Károlynak a nyelvművelésben kifejtett tevékenysége általánosan ismert, *Mai magyar nyelvújítás* (Minya 2003) című kötete után nem

lehetett kétséges, hogy a nyelvműveléshez kapcsolódó tételeket a legnagyobb szakértelemmel adja közre. Az elméletet alátámasztó példái hétköznapi életből valók, s aktuálisak, lásd az *oltakozik* ígéről kialakult nyelvhasználati vita (192).

A *nyelvi rendszer* oktatása képezi a magyar nyelv tananyag gerincét, így az azonos címet viselő témakör a könyv legtestesebb része (191–319). A tananyagok, amelyet az előző témakör szerzői írtak, 7 kisebb altémára bontott, és a nyelvi szintek szerint halad. A hangtan, alaktan, szintagmatan és mondatan altémák azonban kiegészülnek *A nyelv mint jelrendszer* és a *Helyesírás* tárgyalásával is. A témakörben összesen 18 tétel szerepel, s közülük 5 csak emelt szinten kötelező (*Jelnyelvek, A helyesírás stilisztikai változásai, A morféimák kapcsolódása, a morfémaszerkezetek, A szóalkotás módjai, A szófajváltás, a többszófajúság*). Ám a „legnagyobb falatoknak” mégsem ezek bizonyulnak, hanem *Az egyes szófajok fontosabb jellemzői és kategóriái* (250–270) és a mondatok szerkezeti és mondatfajta szerinti osztályozása (299–313). A tételszerű ismertetés itt átbillen összegző áttekintésbe, amelybe bekerül a rendszerező fűrtábrától a táblázatos példatárig számos elem, amely segíti a feldolgozást, de növeli is egyben a terjedelmet. Kétségtelen, hogy a kiterjedt magyar szófaji rendszert és a differenciált mondatant nehéz röviden leírni, így ez a két tétel is inkább a rendszerező ismételésre helyezi a hangsúlyt, s nem a tételszerű rövidsége.

A nagy témakört egy kisebb követi *A szöveg* címmel (321–344). A benne található 6 tételt Pethő József dolgozta ki. A szöveg vizsgálatának különböző aspektusait a tankönyvi leckék címeihez igazítottan bemutató *A szöveg és a kommunikáció, A szöveg szóban és írásban, Szövegértelmezés, Az intertextualitás, A szövegtípusok közép szinten előforduló tételek, míg a napjaink diákjait leginkább érintő anyag, a Szövegtípusok a médiában* csak emelt szinten kötelező.

A retorika alapjai (345–382) című témakörrel folytatódik a kiadvány, amelyet szintén Pethő József jegyez. Az itt elhelyezett 9 tétel két altémára oszlik. *A nyilvános beszéd* című altémakör taglalja a retorika jelentőségét, a szónoki beszéd megteremtésének klasszikus hagyományaitól a modern szempontjait, míg az *Érvelés, megvitatás, vita* altémakörbe kerültek a sikeres vita és az érvek fajtái, a manipuláció nyelvi eszközei, és azok a szövegtípusok, amelyek az érveléshez kötődnek. Rendkívül hasznos olvasmány lehetne mindenkinek a reklámokban alkalmazott retorikai eszközökről szóló anyag, és tananyag lehetne sok munkakör betöltése előtt *A nyilvános beszéd nem verbális összetevői* című tétel. Utóbbi két tétel azonban csak az emelt szinten érettségizőknek kötelező.

A hetedik témakör a *Stílus és jelentés* (383–344) címet viseli. Pethő József, aki a témakört kidolgozta, s a Stíluskutató Csoport és a Variológiai Kutatócsoport tagja, így a neve szakmai garanciát jelent a tartalom magas szintű kifejtésére. Mégsem csúszik el a szerző a tudományos cikkek irányába, hanem sikerült az évtizedes kutatásait néhány oldalas középszintű tételekké formálni, szigorúan ragaszkodva a tankönyvi szempontokhoz, s fegyelmezett kutatóként tükröztetni a középiskolai irodalom-tananyagot a példákban, lásd Petőfi- és Vörösmarty-versekből vett idézetek a metonímiára (416), Apollinaire *A megsebzett galamb és a szökőkút* című verse a szöveg képi világának megjelenítésére (428). A témakörben 15 tananyag szerepel négy

kisebb altémához rendelve, amelyek a *Szóhasználat és stílus, A szójelentés, Stílusréteg, stílusváltozat és Stíluseszközök*.

Az utolsó témakör a *Digitális kommunikáció* (439–460), amelyhez 5 középszintű tételt készített Minya Károly és Pethő József. A diákokhoz leginkább közel álló tételek a digitális kommunikáció ismérveit és társadalmi aspektusait dolgozzák fel. A kötelező tételek tárgyalják az új digitális nyelv jellemzőit és szövegtípusait, és terjedelmes ajánlott irodalommal mutatják be az internetes kommunikáció hatását a nyelvhasználatra. Az AI korában még inkább fontos, hogy a saját alkotás és a plágium közt egyértelműen különbséget tudjanak tenni a diákok, amelyhez remek összefoglalást nyújt *Az internetes adatkeresés, a különböző forrásokból származó adatok megbízhatóságának és felhasználhatóságának kérdései* című tétel.

A sikeres felkészüléshez nemcsak jól kiválasztott tartalom szükséges, hanem az anyag megfelelő elrendezése is. Ezért a tételek a középiskolai tankönyvek tipográfiai eszköztárát követve félkövér szedéssel jelölik az alapvető műszavakat. Egy-egy fogalom bevezetésekor elsődlegesen a magyar terminust alkalmazzák, zárójelben megjelenítik az idegenszóból származó megfelelőjüket, ahogyan a következő példa is mutatja: „a fonémák **szóelemeket (morfémákat)** építenek” (195). A rendszerező befogadást táblázatokkal, halmazábrákkal, ágrajzokkal segítik, az elmélet alkalmazhatóságát a hétköznapi nyelvhasználat elemein és ismert irodalmi alkotásokból vett példákön szemléltetik. Lényeges ennél a műfajnál az is, hogy a tételek terjedelme jellemzően 2–3 oldal, ami nem terjedelmesebb a pedagógusok, diákok által kidolgozott anyagoknál.

96 tömören megírt tétel 8 témakörben rengeteg példával, alapos szakirodalommal és tankönyvi tipográfiával – így összegezhető e kiadvány, amely az alapfogalmaktól a rendszerző összefüggésekig juttatja el az olvasót egy-egy témakörben.

Irodalom

Minya Károly 2003. *Mai magyar nyelvújítás. Szókészletünk módosulása a neologizmusok tükrében a rendszerváltástól az ezredfordulóig*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Pethő József 2006. *Jelentéstan*. Nyíregyháza: Bölcsész Konzorcium. <https://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Magyar/107Peth%F5/JELTANVEGLEG.pdf> (Letöltve: 2024. 05. 05.).